

SAYI 1 • 1997

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Daraltıcı Yorum)

Ferhat Koca

Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, İstanbul 1996, XXI+431 sayfa.

Eser, tahsis konusuyla ilgili mevcut kaynakların tamamına yakınının görülmesi ve ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmesi sebebiyle zengin bir muhteva arz etmektedir. Ülkemizde henüz pek az olan fıkıh usûlü alanındaki çalışmalar içerisinde, tahsis gibi karmaşık bir konunun tahlilini yapan eser, tefsir (yorum) metodu konusunda tanıtım ve tesbit anlamında önemli bir çalışmadır.

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora tezi olarak hazırlanan eser bir giriş ile dört bölümden meydana gelmektedir. "Giriş"te (s. 3-27), sırasıyla hukukta metot, kanunun uygulama alanları ve anlam bakımından uygulanması demek olan yorum konusu ile fıkıh usûlündeki hüküm çıkarma metotlarına değinilerek tahsisin klasik fıkıh usûlündeki yeri tespit edilmiştir.

"Birinci Bölüm"de (s. 31-96) hâs ve âm lafızlarının nitelikleri, kapsamaları, sîgaları ve hükümleri incelenmiştir. Bu bölümde fıkıh usûlündeki bütün lafzî bahisler taranarak, özellikle tahsise konu olması itibarıyla âmın kapsamı ve hangi tür lafız ve kavramların âm olabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazar devamla, hâssî "Tek bir vaz' ile tek bir mânayı ifade etmek üzere konmuş olan ve tek bir ferde veya sınırlı sayıdaki fertlere delâlet eden lafız" şeklinde tarif ederek hâssin delâleti konusunda Hanefîler'le mütekellim'in metodunu benimseyen usulcüler arasında bazı farklılıklar bulunmasına rağmen onların, aksine bir delil bulununcaya kadar hâssin hakiki vaz'ıyla amel edilmesi gerektiği noktasında birleştiklerini söyler. Âm ise yazara göre "Tek bir vaz' ile tek bir mâna için konulan ve belirli bir miktarla sınırlanmaksızın kendisi için uygun olan bu mânanın gerçekleştiği bütün fertleri içine alan bir lafız"dır. Müellif âmın kapsamı konusundaki görüşlerden âmın istiğrak için vazolunduğu görüşünü tercih etmiştir. Ayrıca dilde umûm ifade için özel olarak konulmuş lafızların varlığı konusunda ehl-i umûm, ehl-i husûs ve ehl-i vakf'ın (çekimserler) görüşlerini tartışmış, hukûkî münasebetlerin sağlıklı olarak devam edebilmesi için dilde umum ifade eden birtakım kelimelerin bulunması gerektiği kanaatini benimsemiştir.

"İkinci Bölüm"de (s. 99-152) tahsisin tanımı, şartları, çeşitleri ve sınırı incelemeye onun nesh, istisna, takyid ve hasr kavramları ile benzer veya farklı yönleri ele alınmıştır. Bilhassa burada tahsisin nesh, takyid gibi diğer beyan çeşitlerinden farklılıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca bu bölümde, tahsise konu olan lafızlar ve mefhumlar (mâna, anlam) hakkında geniş usûl tartışmalarına girilmiştir. Yazar tahsisi, "âm lafızla ilk baştan itibaren fertlerinin tamamının değil de bir kısmının kastedilmesi" veya "umûmla ilgili hükmün meşrûiyetinin, başından beri bir kısım fertlerine ait olduğunun beyan edilmesi" şeklinde tespit etmiş, tanımı hakkındaki bazı farklı yaklaşımların tahsisin bizzat kendisinden değil, özellikle âmın tanımı, delâleti ve tahsis delilinin zamanı ve delâlet derecesi ile ilgili ihtilâflardan kaynaklandığına dikkat çekmiştir.

Tahsis delillerinin incelendiği “Üçüncü Bölüm”de (s. 155-310) öncelikle umumî bir lafız veya mefhumu tahsis eden delillerde bulunması gereken şartlarla bu delilleri araştırmanın gerekli olup olmadığı tartışılmıştır. Daha sonra tahsis delilleri, tahsise konu olan lafız veya mânaya bitişik veya onlardan müstakil ve ayrı olmaları açısından “muttasıl ve munfasıl tahsis delilleri” şeklinde genel bir ayrıma tâbi tutulmuştur. Muttasıl tahsis delilleri içerisinde istisna, şart, sıfat, gaye, bedel, mef’uller, hâl, temyiz ve atf-ı beyan gibi özellikle dilbilimi ilgilendiren konular ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu tartışmalar sırasında, başta şer’î naslar olmak üzere bütün hukukî metin ve ifadelerin anlaşılması ve yorumlanmasında lafzî imkanları değerlendirmenin (literal yorum) ne kadar önemli olduğu ve basit gibi görünen bir gramer kuralının bile ne denli büyük hukukî sonuçlar doğurabileceği ve çeşitli hukukî ihtilafların artmasına ve derinleşmesine yaptığı katkılar görülür. Munfasıl tahsis delilleri ise genel olarak duyular, akıl ve şer’î deliller başlığı altında incelenmiştir. Duyuların ve aklın tahsis delili olması konusundaki görüşler ele alınırken tabii olarak havass-ı selîme ve hüsün-kubuh gibi kelâm ilminin klasik tartışma konularına da girilmiştir. “Şer’î deliller” başlığı altında ise Kur’ân-ı Kerim, sünnet (mütevâtir ve meşhur sünnet, haber-i vâhid, Hz. Peygamber’in fiil ve takrirleri), icma, sahâbe mezhebi, kıyas, mefhumlar, istihsan, örf ve âdet, maslahat-ı mürsele, istishab ve karineler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Karineler arasında birçok lafzî delil yanında özellikle hususi sebep ve niyet konusu geniş bir şekilde incelenmiş, ayrıca evrensellik ve tarihsellik gibi günümüzün canlı tartışma konularına değinilmiştir.

Son bölüm olan “Dördüncü Bölüm”de ise (s. 313- 374) tahsisin etkileri, tahsis edilmiş âm ile kendisinden husus kastedilmiş olan âm arasındaki farklar ve âm ile hâssın çatışması incelenmiş, daha sonra da modern hukuktaki daraltıcı yorum ile İslâm hukukundaki tahsis kavramları çeşitli açılardan mukayese edilmiştir. Bu karşılaştırma sonunda yazar, “İslâm hukukundaki naslarla beşerî kanunlar arasındaki karakter farkından doğan ayrılıklar bir yana, her iki hukukî anlayışın da bu hukukî nasların nasıl daraltılıp tahsis edilebileceği konusundaki yaklaşımlarının, mahiyet ve gelişim süreçleri itibariyle büyük benzerlikler taşıdığı”na işaret eder. Ne var ki, “Özellikle İslâm hukukunda sınırlı sayıda ve değişmez nitelikteki naslarla, sınırsız ve sürekli değişen hayat olaylarına cevap bulma çabası, bu konunun bütün fıkıh usûlü kitaplarında ayrıntılı bir biçimde incelenmesine sebep olmuştur”.

Klasik kaynaklardaki tahsis kavramıyla ilgili görüşlerin tesbiti, tahlili ve usûl mektepleri arasında çeşitli tercihlerin yapıldığı bu eserde yazar sonuç olarak (s. 375-381) tahsis kavramının, içerdiği “daraltıcı” mânanın aksine, nasların anlaşılması ve uygulanması konusunda İslâm hukukunda geniş bir uygulama alanı bulunduğunu ve hukukî hayata genişlik ve açılım getirdiğini belirtir. Bu itibarla da söz konusu terimin “yalnızca İslâm hukukunun mazisini açıklama ve anlamada değil, aynı zamanda nasları iptale gitmeden bugünün problemlerine çözüm bulmada da önemli katkılar yapabilecek anahtar kavramlardan biri olduğu” neticesine ulaşır.

Ayrıca bu kavram “çerçevesinde yapılan hukukî mesainin yalnızca İslâm hukuku için değil, diğer hukuklar için de kanunların yorumlanması faaliyetlerinde kendisinden yararlanılabilecek derin hukukî tefekkürler” olduğuna işaret eder. Fıkıh usûlü ile modern hukuk metodolojisine dair zengin bir bibliyografyaya sahip olan eser (s. 385-416), fıkıh ve fıkıh usûlüne ilgi duyanlar için önemli bir adım olduğu kadar, ülkemizde İslâmî ilimlerle ilgili ilmî çalışmalarda gelişme çizgisini gözlemleme bakımından da sevindirici bir örnek teşkil etmektedir. Ancak eserin teorik tartışmalar üzerinde yoğunlaşmış örneklemeye yeterince yer vermemesi konuya âşina olmayanların çok farklı görüş ve meseleler arasından derli toplu bir netice çıkarmalarını zorlaştırmaktadır.

Hasan Tuncay Başoğlu

Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr 'ale't-tabakâti ve'l-a'sâr

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî

Tahkik Eden: Dr. Tayyar Altıkulaç

Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, I-IV, İstanbul 1995.

Ma'rifetü'l-kurrâ, İslâmî ilimlerin muhtelif branşlarında 250'yi aşkın eser veren Zehebî'nin kıraat âlimleriyle ilgili eseridir. Uzun yıllar Diyarbakır Silvan'da yaşayan Türkmen asıllı bir âileye mensup olan Zehebî 673/1274 yılında Şam'da dünyaya geldi. Babası Şihâbuddîn Ahmed altın işleme sanatıyla meşgul olduğu için *Zehebî* nisbesi ile anılmış, bu nisbe daha sonra kendisi tarafından da kullanılmıştır. Zehebî küçük yaşta ilim tahsiline başladı ve ilk eserini 13 yaşlarında verdi. Tahsil hayatının ilk yıllarında ağırlıklı olarak kıraat ilmiyle meşgul olan Zehebî, Şam'ın önde gelen kıraat âlimlerinden ders aldıktan sonra bu ilmi tahsil için seyahatlerde bulundu. Muhtelif hocalardan kıraat-i seb'ayı da okuyarak bu sahada uzmanlaştı ve ilk derslerini Şam Emevî Camii'nde verdi. Kıraat ilmindeki bu yetmişliğine rağmen kıraat tedrisiyle fazla meşgul olmayıp hadis ve tarih ilimlerine yöneldi. Hadis tahsili için de seyahatlerde bulunan Zehebî, döneminin önde gelen hadis âlimlerinden istifade etti. 703/1303 yılında Şam'a yakın Batna köyü mescidinde hitâbet görevine başladı ve en büyük eseri *Târthu'l-İslâm*'ı burada telif etti (714/1314). Batna'da geçen 15 yıldan sonra birçok önemli medresede hadis şeyhliği görevinde bulundu ve bu görevlerini ömrünün sonuna kadar sürdürdü. Kıraat, hadis ve tarih dışındaki ilimlerle de ilgilenen Zehebî, bu alanlarda pek çok kıymetli eser telif etti. Ona haklı bir şöhrat kazandıran *Târthu'l-İslâm*, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, *Tezkiretü'l-huffâz* ve *el-'İber fi târîhi men ğaber* gibi eserleri bugün İslâmî ilimlerle ilgilenen akademisyenlerin müstağni kalamayacakları kaynaklardandır. Zehebî'nin vefatından birkaç yıl önce görmesinin zayıfladığı ve ömrünün sonunda âmâ olduğu nakledilmektedir. *Ma'rifetü'l-kurrâ* üzerindeki bazı notlardan onun gözlerini kaybedinceye değin ilmî faaliyetini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. O verimli bir hayattan sonra 748/1348